

Marchenko N.A., Stroga V.V.
Chernihiv State Institute of Economics and Management

FEATURES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE PRIVATE PENSION SYSTEM IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study of the existing system of non-government pension provision in Ukraine, its condition is analyzed, the advantages and imperfections are identified. The directions of the non-government pension provision system development in our country are offered.

Keywords: the system of pension provision, the non-government pension provision, the non-governmental pension funds.

УДК 330.3+339.137(477)

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НА СВІТОВИХ РИНКАХ

Маслак О.О., Ткаченко К.В.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті розглянуто актуальність кластерів як важливий механізм покращення економічного стану України, посилення конкурентоспроможності на світовому ринку. Наведена порівняльна характеристика кластерної політики у провідних країнах світу та в Україні. Проаналізовано причини повільного розвитку кластеризації та наведено шляхи їх уникнення, які потрібно реалізувати для успішного розвитку національної держави.

Ключові слова: кластеризація, кластери, економічний стан України, конкурентоспроможність національної економіки.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність країни на світовому ринку відіграє важливе значення, визначаючи економічний стан, показники економічного розвитку країни. На даний момент, питання підвищення рівня конкурентоспроможності є одним з найактуальніших, яке повинно вирішуватись, насамперед, за допомогою кластеризації, – створенням об'єднань підприємств, які є залежні між собою, пов'язані видом основної діяльності, а також з науковими установами. Кластеризація – один із найоптимальніших методів прискорення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності. При правильній діяльності та управлінні кластером можна не тільки покращити умови існування підприємств і установ, можливим є також посилення економіки на рівні держави, її інноваційної частини, наукових досліджень, підвищення рівня надання освіти.

Розвиток і встановлення вітчизняної економіки на основі кластерів є моделлю економіки інвестиційно привабливої та конкурентоспроможної. На нашу думку, це шанс забезпечити населення високим і якісним рівнем життя. Однак, варто зауважити, що незважаючи на позитивні наслідки від утворення кластерів, їх кількість в нашій державі збільшується повільно.

Отже, задля успішного розвитку вітчизняної економіки варто звернути увагу на проблеми, які перешкоджають реалізуванню кластерів для того, щоб підвищити інноваційний розвиток та конкурентоспроможність України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки увага науковців особливо зосереджена на питаннях кластеризації економіки. До вітчизняних науковців, праці яких присвячені вивченню такої проблеми, належать: Войнаренко М.П., Соколенко С.І., Бутенко А.І., Лазарева Є.В., Шпильова Ю.Б., тощо. Однак, дискусійним залишається ряд питань щодо пошуку шляхів вирішення проблем розвитку кластерів, знаходження причин їх виникнення і зв'язку між ними.

Кластеризація – це один з найголовніших засобів підвищення конкурентоспроможності для сучасної інноваційної економіки. На думку М. П. Войнаренко: «світова практика довела, що вплив кластеризації економіки на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності є вирішальний» [1]. А це означає, що є спосіб протистояння глобальній конкуренції, а також розвиватись на національному та регіональному рівнях.

Хоча кластеризація має достатню кількість переваг, а найголовніше – перспектив розвитку, важливо виділити перешкоди щодо її ефективної реалізації. Соколенко С.І. вважає, що до таких перешкод варто віднести:

- недолік інформованості представників органів виконавчої влади і бізнесу у питаннях застосування кластерного підходу;
- відсутність державної політики, що забезпечує системний підхід та організацію взаємодії різноманітних рівнів виконавчої влади при реалізації кластерних проєктів;
- відсутність організаційної та фінансової підтримки кластерних ініціатив;
- недолік підготовлених спеціалістів по питаннях кластерних організаційних технологій; відсутність ефективної методологічної бази, яка забезпечує застосування кластерних технологій [2].

Такі перешкоди, виділені автором, є досить суттєвими і в певній мірі глобальними. До їх переліку варто включити відсутність мотивування і надання допомоги, пільг підприємствам та ВНЗ з боку органів державної влади.

Бутенко А.І. та Лазарева Є.В. вважають, що існує 8 причин слабого розповсюдження кластерів на території України:

- тривала економічна і політична криза як на території країни так і за її межами;
- низька результативність державного управління в інноваційній сфері через механізми по-

даткової, фінансової, митної, амортизаційної політики;

- нерозвиненість законодавчо-правового поля, відсутність законодавчої підтримки процесів клас-теризації;

- різке скорочення державних замовлень і по-питу на інноваційну продукцію, продукти, послуги, особливо у високотехнологічних видах діяльності: аерокосмічній, оборонній галузях, машинобудуванні тощо;

- низький промисловий попит на продукцію з високою доданою вартістю;

- низька інноваційна активність промислових підприємств;

- застарілість технологій у стратегічних галузях національної економіки та можливість їх модернізувати шляхом імпорту;

- низький рівень фінансування інноваційної діяльності та доступу інноваційно активних підприємств до кредитних та інших фінансових ресурсів [3].

На нашу думку, варто виділити таку причину слабого розповсюдження кластерів як нестача висококваліфікованих фахівців, яка відіграє досить важливе значення в цьому контексті. Проблема полягає в тому, що фахівці мають низький рівень якості освіти, а умови праці є задовільними та привабливими далеко не у всіх галузях.

Згідно [4] на регіональному й місцевому рівнях формуванню кластерів перешкоджає «домінуючий командно-адміністративний стиль управління обласних і районних державних адміністрацій, схильність службових осіб до консервації існуючих і звичних методів управління й господарювання, а не до пошуку і впровадження нестандартних інноваційних рішень, ініціатив і підходів, які дають змогу вийти на вищий рівень управлінських та виробничих можливостей, структурно перебудувати й модернізувати регіональні й місцеві господарсько-виробничі комплекси». Розвиток кластерів в Україні залежить від кадрового забезпечення – появи групи фахівців та низки юридичних осіб, які працюють над створенням та розвитком кластерів. Рівень кваліфікації цих фізичних та юридичних осіб визначає потенціал кластерного підходу в Україні загалом та успіх конкретних кластерів зокрема [5].

Тому, згідно з вищевикладеним, слід звернути увагу безпосередньо на менеджерів в інноваційній сфері, саме тих ринкових управлінців-інноваторів, які не бояться впровадження ризикових управлінських рішень, здатні внести істотні зміни в діяльність кластера тощо, що матиме на меті довгостроковий успішний розвиток.

На розвиток вітчизняних кластерів впливають такі чинники стримування (виділяє Шпильова Ю. Б.):

- відсутність нормативно-правового забезпечення створення та функціонування кластерів на регіональному та державному рівні та достатнього інформаційного забезпечення їх розвитку;

- незацікавленість малого та середнього бізнесу в об'єднанні;

- відсутність досвіду функціонування кластерів тощо [6].

Слід відзначити, що автор виділяє чинник відсутності досвіду функціонування кластерів. Варто зауважити, що «досвід як такий» діяльності кластерів на сьогоднішній день існує, хоча у порівнянні з іноземним досвідом, який потрібно вважати корисним для етапу розробки національного механізму кластеризації, є досить неістотним у порівнянні з національним. Досить сильний вплив на таку відмінність має не лише саме співпраця підприємств

і ВНЗ, а й третя сторона – політика центральних і місцевих органів державної влади.

Варто виділити проблеми успішного розвитку кластерів асоціації «Поділля Перший» у Хмельницькій області:

- порівняно з іноземними кластерними об'єднаннями, – це їх низька ефективність, спричинена внаслідок недосконалої законодавчої бази, нестабільною політичною ситуацією та корупцією;

- відсутність ініціативи щодо підтримки кластеризації з боку держави, недостатня кількість венчурного капіталу та іноземних інвестицій, – основних джерел ефективного розвитку кластерів;

- продукція, яка виходить на ринок має низьку інноваційність, що не відповідає вимогам споживачів;

- макроекономічна нестабільність та відсутність цілісної політики наукової діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно, існує велика кількість невирішених питань щодо кластеризації вітчизняної економіки, забезпечення успішного зростання країни завдяки кластерним моделям, а саме інноваційним. Створення кластерів і підтримка їх діяльності сприятиме росту продуктивності та інноваційній активності підприємств, які входять до складу кластера, залученню інвестицій, забезпеченню довгоочікуваного соціально-економічного розвитку регіонів розміщення кластерів, що в кінцевому результаті дозволить збільшити кількість робочих місць, заробітну плату, підвищити конкурентоспроможність економіки України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є підтвердити значимість кластерів у посиленні конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку, узагальнити супроводжуючі перешкоди при реалізації кластерів і вказати шляхи їх уникнення та запобігання.

Виклад основного матеріалу. Важливо об'єднати усі наведені вище проблеми, які є перешкодою на шляху успішного розвитку кластерів на вітчизняній території. Зробивши аналіз усіх згаданих проблем за літературними джерелами [2-6], виділяємо чотири основні групи:

1. Економічні – визначаються низьким рівнем економічного розвитку галузей національної економіки, застарілістю технологій виробництва продукції (не дозволяє виготовляти конкурентоспроможну продукцію), низьким рівнем конкуренції, який є наслідком монополізаційних процесів в економіці, обмеженістю коопераційних зв'язків тощо;

2. Політичні – визначаються політичною нестабільністю, високим рівнем корупції, схильністю до адміністративно-командного стилю управління, який не сприяє поширенню інноваційних моделей розвитку у економічній сфері та нарощенню обсягів фінансування таких інтеграційних об'єднань як кластери;

3. Інноваційні проблеми – визначаються низькою інноваційною активністю вітчизняних підприємств, відсутністю належної бази для реалізації інноваційного потенціалу у межах кластерних об'єднань тощо;

4. Кадрові – проявляються внаслідок відсутності досвіду функціонування кластерів і характеризуються нестачею фахівців у сфері управління кластерними об'єднаннями та не дозволяють реалізувати стратегії розвитку повною мірою [7].

З метою забезпечення результативності кластерів вітчизняної економіки наявність таких груп проблем вимагає розпочати діяльність щодо їх

усунення. Ми вважаємо, що потрібно впровадити відповідний механізм кластеризації, який матиме початок з структуризації бізнес-середовища та результат – у впровадженні механізму зворотного зв'язку.

До шляхів вирішення проблем, які пов'язані зі створенням і розвитком діяльності кластерів в Україні варто віднести:

1. Сприяння активному співробітництву освіти і науки з владою та бізнесом.

2. Забезпечення професійної підготовки та перепідготовки спеціалістів та керівництва, які беруть участь в формуванні кластерів та їх удосконаленні.

3. Стимулювання взаємодії влади з бізнесом задля реалізації тих проектів і програм, які здатні підвищити конкурентоспроможність кластерних учасників.

4. Сприяння залученню до кластерних об'єднань міжнародних організацій, а також підтримка створення організації, яка спеціалізується саме на розвитку кластера, його стратегічному плануванні та інформаційному забезпеченні.

Для того, щоб виділені шляхи вирішення проблем створення та розвитку діяльності кластерів в Україні відіграли свою важливу роль, потрібно їх поєднати в суцільну кластерну політику національної держави. Отже, потрібно звернути увагу на розвиток венчурних та інвестиційних фондів, на інноваційні програми, спрямовані на підтримку функціонування малого і середнього інноваційного бізнесу за допомогою бізнес-інкубаторів та технопарків.

Головним інструментом повинен стати «комплекс освітніх та консультаційних заходів, здій-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика кластерної політики у провідних країнах світу

Країна походження	Характеристика кластерної політики
Кластери в розвинутих країнах: Німеччина	Характеризується меншою централізацією; спочатку більшість кластерів утворилися спонтанно. Подальша державна політика з підтримки та розвитку цих формувань привела до створення в Німеччині великої групи нових кластерів, а саме за результатом активності влади регіону чи міста, в чому завжди відчувалася специфіка кожного регіону. Національний уряд країни також впроваджує велике число програм підтримки окремих регіонів через формування кластерних структур, хоча конкретна підтримка здійснюється головним чином через надання дослідним інститутам обладнання, технологій та фінансів.
Франція	Кластери створюються за рахунок партнерства між локальними промисловими групами, університетами та дослідницькими центрами.
Англія	Спрямована не на створення нових кластерів, а на використання існуючих регіональних ресурсів. При цьому посилено стимулюється кооперація між бізнесом і академічним середовищем, спільне використання результатів співпраці.
Японія	Через спад у розвитку економіки регіонів в 1970-80-х рр. промислові кластери опинилися під пильною увагою як центрального, так і місцевих урядів. Кожний регіон прагнув використовувати шляхи стимулювання зростання за рахунок власних ресурсів, формування венчурного бізнесу і нових галузей. Держава сприяла кластеризації через створення особливих економічних зон і полегшення оподаткування ефективних кластерів. І навіть в останні роки уряд Японії активізує створення регіональних кластерів у зв'язку з демографічною ситуацією (старінням населення) і з прагненням повернути в країну японський капітал, що влаштувався в інших азіатських країнах.
США	Значну роль у розвитку кластерів та регіональної економіки США в цілому відіграють університети. Історично склався зв'язок університетів і бізнесу, який призвів в 1939 р. до виникнення Силіконової Долини поблизу Stanford університету, яка стала для всього світу прикладом формування унікального високотехнологічного кластера, виробничі результати якого в 2008 р. перевищили 70 млрд. дол. Співпраця бізнесу та академічного середовища базується на принципі конкуренції – фінансування університету з боку приватного сектора здійснюється залежно від результатів досліджень. Важливо відзначити, що залучення федеральної влади у XXI ст. у розвиток регіонів і особливо у формування високотехнологічних кластерів значно зросло.
Китай	У Китаї вже на початку 1980-х р. були створені особливі зони розвитку високотехнологічних галузей, число яких до 2002 р. зросло до 53. У них функціонувало близько 30 тис. компаній з кількістю співробітників в 3,5 млн. чоловік. У цих зонах Міністерство науки і технологій КНР спільно з регіональною владою займаються створенням і розвитком кластерів. В процес кластеризації залучені влади всіх рівнів, центральний уряд КНР приділяє більше уваги комерціалізації наукових розробок, а також запустило механізм конкуренції. У потужної економіки сьогоденного Китаю промислові кластери стали провідним чинником розвитку. Сьогодні сформовано 1300 індустріальних та інноваційних кластерів (ІК), не рахуючи кількох тисяч постачальницько – логістичних кластерів. В системі (ІК) зараз зайнято більше 560 тис. наукових та інженерних працівників (у т. ч. понад 52 тис. магістрів), а також третина всіх випускників коледжів (1,33 млн. з 4-х млн.). У цій же системі працює понад 250 бізнес-інкубаторів інноваційних та високих технологій, створені потужні дослідницькі центри (R&D) з обсягом інвестицій, які перевищують у 8 разів середньонаціональне значення і питоме значення – у 6 разів. Інноваційні кластери дозволяють Китаю побудувати національну інноваційно-інвестиційну мережу, і відповідно закласти сучасну основу інноваційно-інвестиційного інтерактивного постіндустріального суспільства і відповідної економіки.

Продовження таблиці 1

Кластери в країнах, що розвиваються	Японський досвід кластеризації став у 1980-90-ті рр. платформою для економічного розвитку азійської частини планети, в першу чергу Південної Кореї, Таїланду, Сінгапуру, а також країн, де раніше декларували соціалістичну концепцію розвитку – Китай, В'єтнам, Куба.
Кластери в СНГ: Росія	До переваг кластерної політики РФ слід віднести: активну регіональну політику масової кластеризації; намір домогтися функціонування 1500 виробничих кластерів, причому в кожному з 89 регіонів країни формуються кластери будівництва і будматеріалів. За останні 7 років російські вчені та владні структури подолали труднощі перебудови економіки і змогли озброїти національні та регіональні установи теоретичним і практичним інструментарієм, необхідним для підвищення конкурентоспроможності країни. Був врахований досвід сусідніх європейських і східно-азійських країн щодо необхідності поступової активізації кластерної політики підвищення конкурентоспроможності регіонів і країни в цілому, а також щодо розробки стратегії інноваційного розвитку регіонів та заохочення кластерних ініціатив приватних підприємців, узгоджених з місцевою владою і діловими асоціаціями. Розробники російської стратегії кластеризації не пішли по шляху простого копіювання зарубіжних методик, а зуміли адаптувати відомі методи кластерної політики до своєї територіальної структури господарювання та менталітету. У Росії були здійснені дієві заходи з підвищення конкурентоспроможності економіки і формування нових виробничих систем, а при уряді Росії були створені Рада з конкурентоспроможності і підприємництва і Рада з науки, технологій та освіти. Були також розроблені та затверджені законодавчі акти і нормативні документи, в яких було поставлено завдання забезпечити підвищення конкурентоспроможності російської економіки шляхом створення технопарків, особливих економічних зон як промислово-виробничого, так техніко-впроваджувального типу. Всі регіональні формування Росії розробили та затвердили свої стратегії соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу до 2020р. Основним механізмом вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності Росії в світовому господарстві стала розробка державної стратегії конкурентного розвитку країни та регіональних інноваційних систем, яка містить в собі комплекс заходів, що реалізуються на макро-, мезо- та мікро- рівнях, на кожному з яких кластерна політика займає пріоритетні позиції.
Казахстан	Кластерна політика базується на активній державній підтримці і, в першу чергу, за рахунок коштів, одержуваних від експорту енергоносіїв. Особливість – формування кластерних об'єднань для реалізації масштабних проєктів: «Відновлення Аральського моря», створення транспортних коридорів, в т.ч. «Великого Шовкового Шляху».
Україна	На найближчі два-три десятиліття слід визнати південні регіони як потенціал країни щодо реалізації кластерів, а саме Одеську і Херсонську області, а також Івано-Франківську, Закарпатську та Львівську область, де спостерігався, як свідчить світовий досвід, лише перший етап кластеризації регіональної економіки. Об'єднання зусиль бізнесу, науки і влади здійснювалося у сферах максимально швидкого повернення вкладеного капіталу та отримання прибутків, – в галузі туризму, будівництва, АПК або в легкій промисловості. Приклад ефективного використання природних ресурсів у розвитку будівництва і формуванні кластеру будівництва та будівельних матеріалів – кластер, утворений в Житомирській області. У складі учасників цього кластеру два банки, навчальні заклади, що забезпечують підготовку і впроваджують програми стажувань для персоналу.

Джерело: сформовано авторами на підставі [9].

снуканих із залученням зацікавлених сторін та провідних фахівців. Ці заходи можуть проходити у форматі семінарів та конференцій, “круглих столів”, нарад, а також повинні включати в себе серії тематичних публікацій та освітніх курсів» [8]. Важливим також є формальна інституційна структура, створення якої зможе контролювати і регулювати функціонування та розвиток кластера таких учасників як вертикально інтегровані бізнес-групи та мережеві компанії.

На нашу думку, потрібно також зробити порівняння кластерної політики розвинутих країн та тих, що розвиваються, в країнах СНД та України (табл. 1).

Висновки і пропозиції. Отже, основною метою кластеризації є забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки і сприяння розвитку інноваційної діяльності України. Потрібно вважати корисним та вартим уваги іноземний досвід впровадження, розвитку, а також управління

кластерами; проводити особливу підготовку фахівців, підвищувати їх освітній рівень за допомогою іноземних знань та поступових досягнень науки і техніки. Напрямок кластеризації повинен бути спрямований, в першу чергу, на розвиток ефективного середовища для новостворених кластерів, а також і на мотивування співпраці підприємств та ВНЗ. Щодо реальної оцінки рівня розвитку кластерів на даний момент – то важливо відмітити, що Україна має потенціал, але не реалізовує його повністю, а враховуючи окреслені проблеми (інноваційні, економічні, політичні, кадрові), – не вирішує їх, чим і закриває собі дорогу до досягнення рівня високорозвинутих європейських країн. Щоб подолати ці проблеми, потрібно активізувати діяльність щодо розробки єдиної державної кластерної політики, яка б охоплювала: формування програм підтримки малого бізнесу, технопарків, особливих економічних зон, розвиток інвестиційних та венчурних фондів, інвестиційних програм; сприяння реалізації

проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластеру, формування законотворючих ініціатив щодо кластеризації національної економіки, створення інституційного середовища, стимулювання кластерних утворень тощо. Результатом кластеризації економіки, тобто підвищення конкурентоспроможності стане: спрощений

вихід на ринок; зниження витрат створення відносин інноваційного співробітництва та партнерства; і навіть зниження безробіття.

У подальших дослідженнях за проблемою варто дослідити моделі кластерного розвитку та інвестиційно-інноваційні кластери, ефективні шляхи їх впровадження і зарубіжний досвід.

Список літератури:

1. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності // Економіст.-2008.-№10.
2. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. – Наукове видання. – К.: Логос, 2004. – 848с.
3. Бутенко А.І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону/ А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева // Інвестиції: практика та досвід. – [Ел. джерело]. – Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=4&z=17&p=1>.
4. Державне регулювання й підтримка кластеризації економіки та підприємництва // Аналітичний центр «Академія». – [Ел. джерело]. – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua/?p=1169>.
5. Фах та фахові характеристики керівника кластера: аналіз результатів дослідження. – [Ел. джерело]. – Режим доступу: http://ppv.net.ua/фах-та-фахові-характеристики-керівни/langswitch_lang/ua/.
6. Шпильова Ю. Б. Кластеризація у сфері торгівлі як основа підвищення її ефективності / Ю. Б. Шпильова // Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана", Український Союз промисловців і підприємців, Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАНУ ; [голов. ред. А. П. Наливайко]. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. 24–25. – С. 148–152.
7. Проблеми кластеризації національної економіки та шляхи їх вирішення / О.О. Маслак // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Модернізація економічного розвитку регіону. – 2012. – №3(96). – С. 47–51
8. Ульяновченко Ю.О. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації / Ю.О. Ульяновченко // – [Ел. джерело]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/1/06.pdf>. 9. Офіційний сайт «Українські регіональні кластери». – [Ел. джерело]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/o-klasterah/>

Маслак А.А., Ткаченко К.В.

Национальный университет «Львовская политехника»

КЛАСТЕРИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ И ЕЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НА МИРОВЫХ РЫНКАХ

Аннотация

В статье рассмотрены актуальность кластеров как важный механизм улучшения экономического состояния Украины, усиления конкурентоспособности на мировом рынке. Приведена сравнительная характеристика кластерной политики в ведущих странах мира и в Украине. Проанализированы причины медленного развития кластеризации и приведены пути их избежания, которые нужно реализовать для успешного развития национального государства.

Ключевые слова: кластеризация, кластеры, экономическое положение Украины, конкурентоспособность национальной экономики.

Maslak A.A., Tkachenko K.V.

Lviv Polytechnic National University

CLUSTERING NATIONAL ECONOMY AND UKRAINE GLOBAL COMPETITIVENESS

Summary

The paper considers the relevance of clusters as an important mechanism for improving the economic situation in Ukraine, increased competitiveness in the global market. Comparative characteristics of cluster policy in major countries and in Ukraine. Analised the reasons for the slow development of clustering and ways to avoid, that are to be implemented for the successful development of the nation state.

Keywords: clustering, cluster, economic situation in Ukraine, the competitiveness of the national economy.